

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

FASÎH'İN TENBÂKÛ-NÂMESİ
TENBÂKÛ-NÂME BY FASÎH

Ahmet İÇLİ*

Öz

Edebiyat metinleri, konularını varlık âleminin görünen veya görünmeyen nesnelere alırlar. Somut veya soyut olarak nitelendirilen konular/nesnelere, edipler tarafından titizlikle işlenir. Tenbâkû/tütün/tömbeki veya bunlarla ilgili nesnelere, tıp kitaplarında görülebildiği gibi edebi metinlerde de görülebilmektedir. Şair ve yazarlar, tütün ve mamullerini konu alan metinler kaleme almışlardır. 17. Yy. şairlerinden Fasîh Ahmed Dede'nin "Tenbâkû-nâme" isimli eseri, tütünün konu edildiği önemli eserlerden birisidir.

Bu makale, "Tenbâkû-nâme" isimli eserin kütüphanelerdeki yazma nüshalarından hareketle Arap harflerinden Latin harflerine aktarılacak suretiyle çevriyazısını yayınlama ve içeriği hakkında değerlendirmelerde bulunma amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tenbâku-nâme, Fasîh, Tenbâkû, Nargile, Şarâb.

Abstract

Literary texts take their themes from either visible or invisible objects of realm of existence. Concrete or intangible themes/objects are handled meticulously by scholars. Tenbaku/tömbeki, which mean "tobacco", or related objects can be seen both in medical and literary texts. Poets and writers have written texts that include tobacco or tobacco based goods as their theme. 17th century poet Fasîh Ahmed Dede's Tenbaku-name, that means About Tobacco, is one of the most important works in which tobacco is represented as a literary theme.

This essay aims to translate library manuscripts of "Tenbâku-nâme" from Arab alphabet to Latin alphabet and also analyze its context.

Keywords: Tenbâku-nâme, Fasîh, Tenbâkû/Tobacco, Hookah, Wine.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

Tenbâkû sözlükte “tömbeki, nargile ile içilen tütün” (Devellioğlu, 2010: 1255), “nargile tütünü” (Kantar, 2010: 794), “nargile ile içilen tütün nevi” (Sami, 1996: 442) şeklinde belirtilir. Ayrıca “Şiraz tütünü, su ile içilen tütün” (Redhouse, 2006: 597) şeklinde de anlandırılmıştır. Onay da tütünü tanımlarken Vehbî’den aktarımla “Hem dahi lüde maruf vech üzere istimali şayi olan tütünün ismi Fâriside tenbâkû, Arapçada tabakadır” der (Onay, 2004: 484).

Tenbâkû kelimesi önceleri, tabaka/tabaga “tobacco” olarak anılmakla birlikte Farsçaya “içten türeme hadisesi ile (epithese) “tönbâkû” ve oradan bize b’nin etkisi neticesinde dudak benzetmesi (labial attaction) ile “tömbeki” (Yorulmaz, 2007: 327) telaffuzuyla geçmiştir. Steingass sözlüğünde telaffuzu “tambâkû” olarak, “tobacco, nicotiana Persica” şeklinde anlandırılmıştır (2005: 326). Ayrıca “Çağdaş Türk şivelerinin çoğunda tanbâkû kelimesinin değişik telaffuz ve imla ile ‘tütün’ anlamında kullanıldığı” (Şen, 2007: 210) görülmektedir. Tenbâkû için Türkçe “tömbeki”¹, “tütün” ve “duman” kelimelerinin yanı sıra Arapça bir kelime olan “duhan” da kullanılmaktadır.

Tütün, yeni kıtanın keşfiyle birlikte Avrupa’ya, oradan da dünyaya yayılmıştır. Osmanlı’ya gelişi ise Akdeniz üzerinden olmuştur. (Yılmaz, 2012: 1) Anadolu coğrafyasındaki Türkler (Osmanlılar) tütün ile 17. Yüzyıl başında tanışmışlardır. “Osmanlı imparatorluğunun sarma sigara ile tanışması, Kırım Savaşı sırasında İngiliz askerlerinin İstanbul’a ‘cigarette’ getirmeleriyle olmuş, kâğıda sararak tütün içme 1874 yılında yaygınlık kazanmıştır.” (Bilecik, 2007: 600)

17. Yüzyıl ortalarında Abdulmecid Sivasî Efendi, tütün içmenin haram olmadığını söyler (Ünal, 2007: 18). Ayrıca “Bahaî Mehmed Efendi’nin Şeyhü’l-İslam olduktan sonra tütünün mubahlığına dair fetva vermesiyle” (Yılmaz, 2012: 1) kabullenilen bir gerçeklik olarak tütün, vazgeçilmez bir ürün olmuştur.² Yeme içme gibi bir gıda mahiyetine bürünen bu nesne, tıp kitaplarının yanı sıra, fıkıh ve tarih kitapları arasında da yer bulmuştur.

Tütün ve tütün ile ilgili nesnelere veya konular, genel kanı olarak yeni kıtanın keşfinden sonra işlenmeye başlanmıştır. Öncelikle tıp konulu eserlerde işlenen tütün daha sonraları edebi metinlerde de işlenmiştir. Tütün, anonim olarak mani ve bilmecelerimizde işlenmekle halk bilimi içinde de yerini almıştır. Toplumların, halkların tercümanı olarak edipler de tütünü edebi metinlerde ayrıca işlemişlerdir. Tütün

edebi metinler içinde yerini öyle sağlamlaştırmıştır ki anonim türkü, halk türküleri, şarkılar, destanlar, romanlar, tiyatrolar, hikâyeler ve şiirlerde tütün ve tütün ile ilgili nesnelere veya konular oldukça fazla görülebilir. Hatta tütün konulu fıkralar da söz konusudur.³ Tütün, metinlerde “tömbeki”, “tenbâkû”, “duhân” “nargile” “sigara” vb isimler ile işlenir. Klâsik Türk Edebiyatında çeşitli nazım şekillerinde beyit ve mısralarda, “tönbâkû” ve “duhân” olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca imge ve mazmun olarak da özelde bireyin ruhsal halinin anlatıldığı kullanımlar söz konusudur.⁴ 17. Yy Klasik Türk Edebiyatı şairi Ahmed Fasîh Dede de tütün hakkında bir eser kaleme almıştır. “Tenbâkû-nâme” ismiyle şöhret bulan bu eserin farklı isimleri de vardır.

1. FASÎH’İN TENBÂKÛ-NÂME’Sİ

1.1.Eserin Adı

Klâsik Türk Edebiyatının önemli şahsiyetlerinden birisi olan Fasîh Ahmed Dede, divanının yanı sıra manzum ve mensur eserler de kaleme almıştır. Mehmed Tâhir, Fasîh’in eserlerini tanıtırken, “Asârı, elsine-i selasede divanı ile Münazara-i Gül ü Mül, Münazara-i Ruz u Şeb, Hüsrev ü Şirin, Mahmud u Ayaz, Behişt-âbâd ve Tenbâkû-nâme isimlerindeki resâil-i latifesinden ibarettir” şeklinde tanıtımda bulunur (1333/II: 366). Tezkire-i Şuara-yı Mevleviye’de ise “sair üç dört aded resail-i latifeleri vardır” (Genç, 2000: 427) ifadeleri ile Fasîh’in risale tarzında yazmış olduğu eserlere sadece atıfta bulunulmuştur.

Eser kaynaklarda Tenbâkû-nâme, (Çıpan, 1995: 214), Tönbekü-nâme (TDEA, 1979: 161) şeklinde geçmektedir. Fasîh Ahmed Dede’nin divanı üzerinde çalışma yapan Çıpan’ın çalışmaları eksenli yapılan tanıtımlarda eserin adı Tenbâkû-nâme şeklinde geçmektedir. (1991; 2003). Çıpan eserin bir nüshasından hareketle “Münşeât’ın içerisinde yer alan bu eserin tam adı “Makâle ist Der Tercih-i Tenbâkû-yı Hoş-Buy Ber Bâde-i Sitze Cûy” (2003: 35) şeklinde belirtir. Fasîh Ahmed Dede’nin Behişt-âbâd isimli eseri üzerinde çalışan Sevindik, Fasîh’in “Tenbâkû-nâme”sini tanıtırken, Çıpan’ı kaynak olarak gösterir (2011: 28).

1.2.Eserin Yazma Nüshaları

Eserin bugüne kadar tespit edilmiş 4 yazma nüshası vardır. Bunlardan iki tanesi Fasîh’in münşeâtında bulunmaktadır. Ahmed Fasîh Dede’nin divanı üzerine çalışma yapan Çıpan, eserin kütüphanelerde tespit edilen yazma nüshalarının kayıt bilgilerini tanıtmıştır.

¹ Tömbeki, TDK sözlüğünde ‘tenbâkû’ya atıfla; “Özellikle İran’da yetişen ve nargile ile içilen bir tütün türü, nargile tütünü” olarak açıklanmıştır. Bkz. (TDK : 2377)

² Geniş bilgi için bkz. (Onay, 2004: 484-487)

³ Kaynakçada geniş bir şekilde verilen atıflar için bkz. (Öztürk, Bilmecelerimizde Tütün, 2007), (Töre, 2007), (Ülgen, 2007), (Seyitoğlu M. , 2007a), (Seyitoğlu M. 2007/b, (Sağol, 2007), (Altun, 2007), (Çeri, 2007)

⁴ Geniş bilgi için bkz. (Onay, 2004: 484-487), (Levend, 1984: 343)

1.2.1. İstanbul Üniversitesi F.Y, Kayıt Nu: 297, v.23b-v.24b

Nüshada eserin adı "Makâle Der Tercih-i Duĥan Ber Bâde-i Ergavân" (Ü 297 23b) şeklinde geçmektedir. Ayrıca başlıkla birlikte eserin kime ait olduğu bilgisi de bulunmaktadır. "Li Dervîş Faşih-i Perîşân-hâtır" ifadesi büyük bir ihtimalle müellifin kendini tanıtmıştır. Herhangi bir müstensihinin bir müellifi "perîşân-hâtır" olarak tanıtmaması zor bir ihtimal gibidir. Büyük bir olasılıkla müellif "hakir, fakir" gibi bir ifade ile kendini tavsif etmiştir. Metin sonunda eserin müstensihine dair herhangi bir kayıt yoktur. Yazı türü de Fasih'in geliştirmiş olduğu "hurde-talîk" ile eşdeğer olduğundan bu nüshanın Fasih'in hatt-ı desti olduğu söylenebilir. Bu nüshada da eserin türünün makale olarak geçmesi bir yönüyle artık "Tenbâkû-nâme"ye makale dememizi gerektirmektedir. Yazmanın satır sayısı 21'dir. Bu yazma karşılaştırmalı metinde "Ü1" olarak belirtilmiştir.

1.2.2. Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Kayıt Nu 1514, 134b-135a

Metin Fasih'in münşeatı içindedir. Bu nüshada eserin adı "Makâle ist Der Tercih-i Tenbâkû-yı Hoş-Buy Ber Bâde-i Sitize Cûy" (N 1514 v.134b) şeklinde geçmektedir. Bu nüsha, müellifin kendi el yazısıdır. Metnin sonunda "Harrerehu Dervîş Fasih Ahmed" (135a) ibaresi geçmektedir. Yazısı, müellifin kendi kaleminden çıkmış başka metinlerle de benzerlik göstermektedir. Bu durumu Çıpan da ayrıca bildirmektedir (2003: 192). Nüshanın tamamı "hurde-talîk" yazı ile kaleme alınmıştır. Müellifin makale olarak nitelediği eserin bu nüshadaki satır sayısı 24'tür. Bu yazma, karşılaştırmalı metinde "N" olarak belirtilmiştir.

1.2.3. İstanbul Üniversitesi T.Y, Kayıt Nu: 5561, v.104b-v.106a

İstanbul Üniversitesi Türkçe yazmaları arasında bulunan bu nüsha, tezhiplidir. Metin 104b'nin 18. satırında başlık ile başlamaktadır. Satır sayısı 21'dir. Eserin başlığı tanım yazısı mahiyetindedir. "Merhûmuĥ Duĥanı Bâde Üzre Tercihde Olan Maĥâlesidür" ibaresi metnin Fasih'in ölümünden sonra istinsah edildiğinin göstergesidir. Nüshadaki yazı "talîk" hattıdır. Bu yazma karşılaştırmalı metinde "Ü2" olarak belirtilmiştir.

1.2.4. Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi 1178, v.128a-v.129a⁵

Nüshada eserin adı "Tenbâkûnâme-i Fasihü'l-Mevlevî" şeklindedir. (M 1178 128a) Nüshadaki yazı "talîk" hat ile yazılmıştır. Nüshanın der-kenarında farklı bir

⁵ Çıpan'ın Fasih ile ilgili çalışmaları kayda değer bir durum arz etmektedir. Çıpan'ın bu nüshayı tanıtırken verdiği sayfa bilgileri, büyük bir ihtimalle yazıya geçilirken yanlışlıkla "156a-156b" şeklinde yazılmıştır. (bkz. 2003: 36; 1991: 63)

kalemle Fasih Ahmed Dede ve eseri hakkında kısa tanıtıcı bilgi bulunmaktadır (128a)⁶. Satır sayısı 23'tür. Bu yazma karşılaştırmalı metinde "M" olarak belirtilmiştir.

1.2.5. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3301

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3301'de bulunan Fasih'in münşeatında "Tenbâkûnâme" isimli esere ait bir iz bulunamadı.⁷

1.2.6. Eserin Basılı Nüshası

Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazma Eser Salonunda 0123552 demirbaş ve 13797/SÖ arşiv numarasına kayıtlı "Tenbagunâme" isminde 11 sayfalık bir basma eserin 7-11. sayfaları arasında Fasih'in eseri de bulunmaktadır. Eserin ilk kısmı Sa'ib'in "Tenbâkû-nâme"sidir. Söz konusu basma eserde eserin başlığı *Tenbâkû-nâme-i Fasihü'l-Mevlevî Der Makale-i Sâ'ib* şeklindedir. Bu nüshadaki satır sayısı 17'dir. Karşılaştırmalı metinde gerekli görüldüğünde faydalanılan bu nüsha kısaca "Ö" olarak gösterilmiştir.

1.3 Eserin Yazılış Yılı

Varlığı bilinen ve elimizde bulunan dört yazma ve bir basma nüshadan hareketle eserin yazım tarihi hakkında değerlendirmelerde bulunulabilir. M nüshasında metin sonunda rakamla belirtilmiş 58 ve 89 sene ibareli farklı iki tarih bulunmaktadır. Ü2 nüshasında tarihle ilgili herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Bu durum basılı nüsha için de geçerlidir. N nüshasında da yazı veya rakamla herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Fakat N nüshasının, Fasih kendi eliyle yazılmış olan Münşeatı olamsı ve onun da 1097 tarihinde istinsah edildiği bilindiğinden eserin H. 1097'den önce yazıldığı söylenebilir. Elimizdeki en önemli nüsha olan Ü1 nüshasının sonundaki *نا شد بعون ايزد* (1086)⁸ ibaresi "ebced hesabıyla" H. 1086 yılında vermektedir. Buna göre eserin M. 1675/1676 yılında yazıldığı söylenebilir.

2. TENBÂKÛ-NÂME İNCELENMESİ

2.1. Tenbâkû-nâme'nin Şekil Özellikleri

Metin mensur bir eserle olmakla birlikte bazı küçük manzum parçalar da barındırmaktadır. Bunlar beyit, rubai dizeleri ve mısralardır. Manzum kısımlardan bir kısmı Fasih'e ait iken bir kısmı da iktibas yolu

⁶ Der kenardaki yazının başında Latin harflerle "1111" ifadesi vardır. Yazının baş kısmı şöyledir: "1111 hicri vefât iden zâtiyyundan Faşih Ahmedü'l-Mevlevîyyü'l-Ĥamzavinüñdür." Bu ifadede de anlaşıldığı kadarıyla söz konusu yazı, Harf inkılabından sonra yazılmıştır.

⁷ Çıpan kayıtlarda böyle bir eser olduğunu belirtmiştir. (1991: 64; 2003: 36) Büyük bir ihtimalle yenilenen kütüphane kayıtlarında söz konusu eserin kayıt numarası değişmiştir. Nüshaya ulaşamadığımız için incelemeye dâhil edemedik.

⁸ Ü1

aktarımlardır. Eserde dört yerde alıntı manzum parça söz konusudur. Bunlardan biri eserin ilham kaynağı olan Sâ'ib'e, diğeri Hâfız'a, bir diğeri beyit ise Şeyhü'l-İslâm Bahâî'ye aittir. Bir diğeri beyit ise kime ait olduğu belli olmayan türdendir. Hâfız ve Sa'ib'e ait olan beyitler Farsça diğeri beyitler ise Türkçedir.⁹

2.2. Tenbâkû-nâme'nin Muhtevası

Eser, Fasîh'in "tömbeki"¹⁰ hakkındaki değerlendirmeleri eksenindedir. Eserde tütün/tömbeki/nargile hakkında değerlendirmeler yapılırken "şarap" ile karşılaştırmasına da yer verilmektedir. Tömbeki ile şarap hakkında verilen bilgilerin yanı sıra bunların etkileri, özellikleri ve bunlar ekseninde oluşmuş yargı, sembol ve mazmunlar da açıklanmaktadır.¹¹ Tüm açıklamalarda/karşılaştırmalarda tömbeki, şaraba tercih edilmektedir. Tenbâkû-nâme'nin içeriğinden hareketle, eserin muhtevasının üç bölümde işlendiği görülmektedir.

Birinci bölümde; eserin sebab-i telifi de diyebileceğimiz eserin niçin yazıldığı bilgisi bulunmaktadır. Fasîh, makaleyi Sâib'in tömbeki hakkındaki düşünceleri üzerine ve tömbekinin özelliklerini birer birer açıklamak için böyle bir eseri yazdığını belirtir.¹²

Fasîh, bu bölümde tütünün sıfatlarını birer birer açıklayacağını belirtir. Bu işlemi yaparken takip edeceği anlatım yolunu açıklar. Buna göre; Fasîh, ünlü bir ressam olan Manî gibi resim çizercesine bir ifade ile en iyi tezhipleri yapan bir bezekçi edasıyla sanatkârane bir tarz ve farklı desenleri/nakışları aynı kumaşta işleyen bir nakkaş üslubuyla doğru ve tutarlı bir şekilde

duygularını açıkladığını belirtir.¹³ Bu bölümün sonunda tütünü her durumda şaraba tercih ettiğini açıkça ifade eder.

İkinci bölüm; şarap ve tömbekinin çeşitli yönleriyle karşılaştırıldığı ve her durumda tömbekinin şaraba tercih edildiği kısımdır. Anlatım sanatı olarak da önemlilik arz eden bu bölümde Fasîh önce şarabı, özellikleri ile birlikte verir; daha sonra da tömbekiyi, özelliklerini sıralayarak önceler. Fasîh şarap ile tömbekinin çeşitli özelliklerini, bunlar etrafında oluşan sembollerini, mazmunları/imgeleri tanıtmak makaleyi daha açık bir şekilde göstermek için bir çeşit karşılaştırma tablosuna yer verir. Bu tabloyu burada vermek faydalı bir adım olacaktır:¹⁴

Bâde/Şarap	Tenbâkû/Tömbeki
Eger bâde de reng ü rüy-ı keyfiyyet mazhar ü muzmer ise <i>Bâde</i> de aranan esas şey <i>reng ve tat iken</i>	bunda da büy-i dil-cüy-ı âb u tâb-ı germiyyet mütehaqqık u muqarrerdür. <i>Bunda da (tenbâkûda) ateşin parlaklığı ile suyun gönlü cezbeden kokusu vardır.</i>
Bâde bâd-i perişâni-i cem' iyyet-i hâtır ise <i>Bâde efkâr dağıtırken</i>	bu sebab-i cem' iyyet-i perişâni-i havâırdur <i>Bu aklı başa getirir.</i>
Bâde mâye-i nevm olmağ ile taklil-i zamân-ı zindegâniye bâd-i olur ise <i>Bâde uykunun mayası olduğu için yaşanacak zamanı, uykuda geçirtip kısaltırken</i>	bu dağî sermaye-i bidâri olmağ ile eyyâm-ı 'azizü'l-menâl-ı hayâtü mütemâdidür <i>Bu ise uyankılığın sermayesi olduğu için, hayatın an be an yaşanılıp tadına varılmasını sağlar.</i>
Bâde müşâbehet-i la'l-i rengin-hübân ile da'vâ-yı imtiyâz eyler ise <i>Süslü, latif güzellerin (kadınların) dudağına benzemekle ayrıcalık davası güderken</i>	bu dağî vesâtet-i büs-i leb-i şîrin-i mağbûbân ile nâz eyler. <i>Bu ise sevgilinin tatlı dudaklarını öpmeye vasıta olmakla övünür</i>
Lülenüj lütfunı olur mı mecâl inkâre/Böyle bir vâsiya yok büs-i leb-i dildâre <i>Sevgilinin dudağına öpmeye ondan başka vasıta yok iken lülenin lütfunu inkâra cesaret edilebilir mi?</i>	
Bâde her demde muhtâc-ı mahrem ü hem-dem ise <i>Bâde Her zaman sırdaşa ve mahremiyete muhtaç iken</i>	bu bir hem-dem-i her dem-i muğniyyü'l-mahremdür <i>Bu ise her zaman mahremiyetleri def eder.</i>
Bâde bâd-i keşret-i mağâl-i bi-me'âl ve bâ'îş-i sitiz ü cidâl olduğu hâlde <i>Bâde kavga, tartışma, bozgunculuğun ve anlamsız sözlerin çoğalmasına sebep iken</i>	bu sebab-i samt ü sükût ve mâni'-i kıl ü kıldur. <i>Bu, dedikoduya engel olduğu gibi, sessizlik ve huzur sağlar.</i>
Hüy-ı sitize-cüy-ı şarâb reng-âver-i surhî-i şerm ü hicâb-ı ruhsâre-i erbâb-ı 'işret	büy-ı dil-cüy-ı tenbâkû mu'atâr-sâz-ı dimâğ-ı aşhâb-ı şohbetdür

⁹ Söz konusu beyitler metin kısmında bulunmaktadır. İkinci bir defa yazılıp makalenin sınırları aşılmak istenmedi.

¹⁰ Çalışmamızda Fasîh'in eserinin özel adı dışında "tenbâkû" yerine Türkiye Türkçesindeki kullanımı olan "Tömbeki" tercih edilmiştir. Türkiye Türkçesine yapılan aktarımlarda bu durum daha belirgindir. Karşılaştırmalı metinde "tenbâkû" kelimesi korunmuştur.

¹¹ Fasîh'in eseri, özellikle mazmun, sembol bakımından zengindir. Çalışmamız, eserin tanıtımı, içeriği, yazma ve basma nüshalarının tespiti ve karşılaştırmalı metnin oluşturulması ekseninde olduğu için derinlemesine bir edebi sanat incelemesine girilmedi. Fakat daha geniş kitlelere hitap edebilmesi ve başkalarının da hizmetine sunulması için çalışmaya bir de "metin sözlüğü" eklendi.

¹² Saib'in ve Fasîh'in eserinin benzerlikleri ve farklılıkları ayrı bir makale konusudur. Makalenin başındaki beyit, basılı eserden de anlaşılacağı üzere, Saib'e ait olan Farsça "Tenbâkû-nâme"nin başında da yer alan bir beyittir. Ayrıca makalenin sonundaki Hâfız'ın beyti de bu Sâ'ib'in eserinde olduğu gibi aynen yerindedir. Tarafımızdan Latin harflerine aktarımı ve çevirisi yapılan Saib'in eseri Tenbâkû eksenlidir. Saib'in bu eseri bir mektup olarak düzenlenmiştir. Matbu nüsha eksensiz yapılan okumada Saib, şarabı bıraktığını ve 'Tenbâkû'yu niçin kullandığını ifade etmektedir. Fakat Saib'de, Fasîh'in eserinde olduğu gibi esaslı bir bade-tömbeki karşılaştırması yoktur. Ayrıca her iki eserde "tenbâkû" ile ilgili kullanılan sıfatlar, özellikler birbirinden çok farklıdır.

¹³ Tezkirelerde Fasîh hakkında geçen "Cümle-i maarifinden maada fenn-i ressamlıkta manend-i Mânî, ve nakkaş-ı Çin-i sâni olup nûgaşte-i kilk-i bedi'ül-etvarı pirâye-i kusûr ve mania-i nukûş-ı dilpezeri bî-nazirdir". (Çapan 2005: 466) bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Fasîh'in, Tenbâkû-nâmenin yazılma serüvenini anlatırken bir nakkaş ve bir ressam edası görülebilir.

¹⁴ Fasîh'in üslubunun anlaşılması için öncelikle çevriyazı olarak verildi. Ancak daha geniş kitlelerce de anlaşılabilmesi için tarafımızca günümüz Türkçesine aktarıldı.

ise <i>Şarabın kavgacı tabiatı, iştret erbabının (onu içenlerin) yüzünün utançtan kıpkırmızı olmasına neden olurken</i>	<i>Tömbekinin gönlü cezbeden ıtırı, sohbet ehlinin dimağına hoş kokular salar.</i>
Eger mey-i bi-ğışş bi-düd bir âteş-i ser-keş ise <i>Saf ve hilesiz şarap, dumanı olmayan dik başlı bir ateş iken</i>	tenbâkû-yı hoş-büy bir düd-ı pür-âteşdür. <i>Hoş kokulu Tömbeki ise ateşi bol bir dumandır.</i>
Egerçi mey Bülbül eyler âdemi mânend-i gönçe bir kadeh erbâb-ı 'ışka muharrik-i zebân-ı 'arz-ı niyâzdur <i>Goncaya benzeyen kadehteki şarap kişiyi bülbül eyler iken</i>	tenbâkû dağı nümüne-i âh-ı şubhğâh olmağ ile mübeyyin-i süz-ı derün-ı ehl-i râzdur. <i>Tömbekinin ateşi ise tan yerinin kızılığına (güneşe) benzediği için sır ehlinin içindeki acıları açığa çıkarır.</i>
Ah itmege bir bahânedür yoğsa ele/Alur mu idüm duğânı ey sâkı ben <i>Ey saki eğer tömbeki ah etmemin bahanesi olmasaydı, onu elime alırmıydım hiç?</i>	
Mey kisvet-i cür'ada fütâde-i hâk-i pây-ı erbâb-ı zevk u şafâ ise <i>Mey zevk ve şafa erbabının ayağının toprağına (bir) damla (Cem Hakkı) olarak düşmeye tutkun iken</i>	tenbâkû hezâr-pâre berây-ı ehl-i hâkîkat ü vefâdur. <i>Tömbeki vefa ve hakikat ehli için bin parça olur.</i>
Mey egerçi mişâl-i şahidân-ı piş-hân ceste-i bi-'ar pîrâye-i eyâdi ve kenâr-ı her merdüm-i balâ vü pestdür <i>Mey, büyük küçük her insanın eli altında, sakinin güzelleri/sevgilileri gibi elden ele dolaşırken</i>	ammâ tenbâkû ekşeriyyen mânend-i nigîn-i naş-gerde maşşûş-ı dest-i yek kesdür. <i>Tömbeki ise genellikle kaşlı yüzük gibi yalnızca bir kişiye mahsustur.</i>
Eger câm-ı rengin-şarâb mümâşil-i reng ü rüy-ı gül'izârân ise <i>Şarap renkli kadeh, gül yanaklı sevgilinin yüzünü ve rengini temsil ederken</i>	düd-ı 'üd-âlüd-ı tenbâkû dağı hem reng ü tâb-ı gîsü-yı hûbân-ı sünbül-müyândur. <i>Tömbekinin ud kokulu dumanı ise sümbül saçlı güzellerin omuza dökülen saçlarının parlaklığını ve rengini temsil eder.</i>
Mey memdüh-ı şu'arâ-yı tâ'ib ü gayr-ı tâ'ib ise <i>Şarap, tevbe veya tevbe etmeyen tüm şairlerin övdüğü bir nesne iken</i>	tenbâkû şeref-yafte-i medâyiğ-i tenzih-me'âl-ı Mevlânâ Şâ'ibdür. <i>Tömbeki, Mevlana Saib'in şeref belgesine göre kusursuz ve övülmeye layık bir kavramdır/nesnedir.</i>

Tablo 1: Tömbeki ve Şarap Karşılaştırması

Üçüncü bölümde ise; tömbekinin bazı özellikleri sıralanır. Buna göre;

Tömbeki/nargile; sayısız kıvrımları ve katmanları olan güzellerin saçı gibi seçilmiş ve yücedir. Bu benzerlik, lülenin şeklinden hareketle duman içe çekilirken suyun fokurdayarak girdaplar oluşturması ile kurulur.

Tömbekinin çıkardığı her nağme, bülbülün menekşe bahçesindeki arzu dolu terennümleri gibidir.

Tömbekinin boğumlu kamçısı ve çıkardığı ses; en güzel makamlardan biri olan muhayyer sünbüle nağmeleri ve avazı gibidir. Böylece ağza alındığında şeker kamışı gibi zevk erbabına lezzet verir.

Tömbekinin işlenmiş kamçısı, halkârî/telkarî gibi ince tel ile yapılmış ziynet gibidir. Şairin/Sanatçının da kelimeleri tek tek bir araya getirerek eser meydana getirmesi, telkârî ustasının çalışmasına benzer. Böylece sanatlı bir başyapıt ortaya çıkar.

Tütün yapraklarının düzenli bir şekilde sarılarak yapılan tömbeki, gönlü yanık âşıklara şevk veren sevgilinin mektuplarının tomarı gibidir. Yine Şam ve Irak tüccarlarının elindeki hoşnutluk ve keyif veren güzel elbiselik kumaş topuna benzer.

Tömbekinin kırmızıya çalan her yaprağı, tatlı ve güzel beyan sahibi fasih ediplerin tatlı ve lezzetli sözleri gibidir.

(Tömbekinin marpucu) gül bahçesinin görünen en görkemli taze fidanı gibi basiret sahiplerine hoş görünür ve gönülde yer tutar.

Tömbeki, yanakları ateş gibi olan bir Frenk dilberidir ki kıvrım kıvrım örme kuşağına ve günahkâr kâkülüne kâfirler ve Müslümanlar tutkundurlar.

Tömbeki, karayağız bir Habeşî'dir ki Allah vergisi olan ağırbaşlı güzelliğine bütün erkek ve kadınlar gönüllerini kaptırarak âşık olmuşlardır.

Tömbeki eğlence bezminin ateşinin sıcaklığıyla ud, amber ve miskin hoş kokularının birbirine karışmasıdır.

Bu bölüm, iki beyit ile sona erer. Burada da yine tömbekinin faydaları ve kullanım alanları hakkında bilgiler verilir: (Şiir)

Ey Fasih, tömbekinin dumanı, ilim ver irfan ehlinin sıcak ve samimi sohbetlerini sağlayan ve meclisi okşayıcı taltif edici bir lütuf aracıdır. Her ne kadar yanıklığın/âşıklığın ve ayrılık ateşinin müptelası ise de kişinin acısını dindirip ona yoldaşlık eder.

2.3. Karşılaştırmalı Metnin Hazırlanmasında Gözetilen Esaslar

Metin oluşturulurken Ü1 nüshası esas alınmıştır. Fakat metnin bağlamı gereği diğer nüshaların okuma/yazma tercihleri de göz önünde tutulmuştur. Doğru okuma ve nüsha seçerisi açısından basılı nüshanın da özellikleri göz önüne alınmıştır.

Tenbâku-nâme, nüshalarda farklı başlıklarda görülmektedir. Edebiyat tarihlerimizde geçen genel kanaate en yakın isimlendirme olan "Tenbâkû-nâme-i Fasihü'l-Mevlevî" (M nüshası) tercih edilmiştir.

Metin içindeki manzum kısımlar koyu/bold olarak metnin ortasına çekilmiş olup vezinleri italik olarak belirtilip müellifleri bir üst satıra ortaya dayalı olarak yazılmıştır. Böylece nüshalardaki sıra takip edilmiştir. Fasih'e ait olan manzum kısımlar için "Li-münşihî" ibaresi nüshalarda yazılı olduğundan bir daha Fasih'in adı yazılmamıştır. Eldeki nüshalarda eğer gözle görülen

bir “beyit” veya “mısra” ibaresi varsa bu durum manzum kısımların üzerindeki veznin de üzerine yazılarak gösterilmiştir.

Metinde “şarab” ve “tenbâkû”nun isimleri, karşılaştırma sembolleri, imgeleri, sıfatları, zamirleri bold/kalın olarak yazılmıştır. Ayrıca her bir karşılaştırma bağlamı ayrı bir paragrafta verilmiştir. Böylece göze de özel olarak hitap edilmiş oldu.

“ile” edatları mensur kısımlarda “ile” şeklinde ayrı olarak yazılmıştır.

Şart kipi olan “ise”, mensur kısımlarda “ise” şeklinde tam yazım olarak yazılmıştır.

Özel İsimler büyük harf ile yazılmış olup çekim ekleri kesme işareti ile ayrı gösterilmemiştir.

3. METİN

[23b]

TENBÂKÛ-NÂME-İ FAŞİHÛ'L-MEVLEVÎ¹⁵

Şâ'ib

Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/Fâ'iliün

Bestem leb-i piyâle zi-ħarf-i şarâb-ı telh

Kerdem be-düd-ı telh kanâ'at zi-âb-ı telh

Fi'l-ħaķıķa sencide-i re'y-i¹⁶ Şâ'ib olup bu maṭla'ı garrânun meslek-i dil-güşâ-yı ma'nâ-yı nefis-i¹⁷ nefisü'l-âmirisine 'azim ü zâhib olmağ ile tertib-i dibâce-i evşâf-ı duĥânı ki şehâb-ı sefide-nümâ-yı âs-mân-ı 'ayş ü 'işret ve kâkül-i siyeh-tâb-ı müşğ-sây-ı maḥbûban gibi sebebi¹⁸ ülfet ü cem'iyetdür¹⁹ tarḥ-ı nuķûş-ı Mânî-pesend-i zemîn ü zamânî idüp rüsûm-ı şehâb-ı kebûd-rengi ve Rûmî-i²⁰ piç-â-piç-i Frengi ile naķş-ı Ĥatâyî-dil-keş nümâsın bu güne²¹ tezhib ü taḥrîr eyleyüp şâhid-i tab'ı âteşin-ruḥsâr-i²² mevzûn-endâma fi'l-cümle ta'rîf ü tavşifinde²³ taḥrîk-i ĥâme-i münakkaş 'imâme-i muḥakkiķi'l-keḷâm eyleyüp yegan yegan beyân ü taḥrîr²⁴ eyledüm.

Li-münşihî²⁵

¹⁵ Başlık M

¹⁶ re'y-i: rây-ı Ü1

¹⁷ nefis-i: -M

¹⁸ sebep-i: -M

¹⁹ Diğer nüshalarda metnin bağlamına uygun bir şekilde var olan ve M nüshası v.128a satır 4'te de geçmesi gereken “seĥâb-ı sefide-nümâ-yı âs-mân-ı 'ayş ü 'işret ve kâkül-i siyeh-tâb-ı müşğ-sây-ı maḥbûban gibi sebebi-ülfet ü cem'iyetdür” ibaresi, v.129a 8-9 ve 10. satırlarda geçmektedir.

²⁰ Rûmî-i: Rûmî N, Ö

²¹ güne: gün Ö

²² tab'ı-âteşin-ruḥsâr-ı: tabi'at-ı âteşin-ruḥsâr-ı M

²³ tavşifinde: tavşifde M

²⁴ beyân ü taḥrîr: taḥrîr ü beyân Ü2

²⁵ Başlık N, Ü1, Ü2

Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/Fâ'iliün

Gül-râ güzâştım ki dâred cefâ-yı ĥâr

Ez bâğ-ı 'ayş sünbül ü reyḥan girifte'im

Ya'nî şarâb-ı telh-i şîrin-güvâr u ĥired-figâra²⁶ ve mey-i²⁷ mağz-ħurâş-ı pür-ħumâra her ĥâl ile ile terciĥ ü taķdîm²⁸ eyleyüp²⁹ didüm ki:

Eger bâdede³⁰ reng ü rüy-ı³¹ keyfiyyet maḥzar ü muzmer ise **bunda da**³² büy-ı dil-cüy-ı âb u tâb-ı³³ germiyyet müteħakķık u muķarrerdür.

Bâde bâdi-i perîşânî-i cem'iyet-i ĥatır ise **bu** sebep-i cem'iyet-i perîşânî-i ĥavâırdur³⁴.

[24a]Bâde mâye-i nevm olmağ ile taķlîl-i zamân-ı zindeġânîye bâdi olur ise **bu**³⁵ daĥi sermâye-i bîdârî olmağ ile eyyâm-ı 'azîzü'l-menâl-i³⁶ ĥayâtı mütemâdidür³⁷.

Bâde müşâbehet-i la'l-i rengin-ĥübân ile³⁸ da'vâ-yı imtiyâz eyler ise **bu** daĥi vesâtet-i bûs-ı leb-i şîrin-ı maḥbûban ile nâz eyler³⁹.

Beyt⁴⁰

Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'iliün

Lülenün lütfunı olur mı mecâl⁴¹ inkâre

Böyle bir vâşıta yoķ bûs-ı leb-i dildâre

Bâde her demde muḥtâc-ı maḥrem ü hem-dem ise **bu** bir hem-dem-i her dem-i muġniyyü'l-maḥremdür.

Bâde bâdi-i keşret-i maķâl-i bî-me'al ve bâ' iş-i sitiz ü cidâl olduğı ĥâlde **bu** sebep-i samt ü sükût ve mânî-i ķil ü ķaldur.

Ĥüy-ı sitize-cüy-ı şarâb⁴² reng-âver-i⁴³ surĥî-i şerm ü hicâb-ı ruḥsâre-i erbâb-ı 'işret ise **büy-ı dil-cüy-ı tenbâkû**⁴⁴ mu'atḥar-sâz-ı dimâğ-ı⁴⁵ aşĥâb-ı şoĥbetdür.

²⁶ şîrin-güvâr u ĥired-figâra: şîrin-güvâr-ı ĥired-figâra N, Ü2, Ö; ĥurde-kâra M

²⁷ mey-i: -Ü1, -Ü2

²⁸ terciĥ ü taķdîm: taķdîm ü terciĥ Ü1, Ü2

²⁹ eyleyüp: idüp Ü2

³⁰ Eger bâdede: Eser-i bâdenün M

³¹ reng ü rüy-ı: reng-i rüy Ü2; ve rüy-ı reng-i M

³² bunda da: bunda Ü2

³³ âb u tâb-ı: +M

³⁴ ĥavâırdur: ĥavâıır Ö

³⁵ bu: bir M

³⁶ menâl-ı: mişâl-ı M

³⁷ ĥayâtı mütemâdidür: -M

³⁸ ĥübân ile: ĥünâbda M

³⁹ eyler: ider N

⁴⁰ Başlık Ö

⁴¹ olur mı mecâl: kim cür'et ider Ö

⁴² Şarâb: şemî âb Ö

⁴³ âver-i: âver ü M

⁴⁴ tenbâkû: tenbâkû daĥi Ü2, tenbâkû-yı M

⁴⁵ dimâğ-ı: -N

Eger **mey-i bî-ğışş** bî-dūd bir âteş-i ser-keş ise **tenbākū-yı hoş-büy**⁴⁶ bir dūd-ı pür-âteşdür.

Egerçi⁴⁷ **mey** :

Li-münşihî⁴⁸

Fā ‘ilātün/ Fā ‘ilātün/ Fā ‘ilātün/ Fā ‘ilün

Bülbül eyler âdemi mænend-i gönçe bir kadeh

erbâb-ı ‘ışka muharrik-i zebân-ı ‘arz-ı⁴⁹ niyâzdur **tenbākū** dağı nümüne-i âh-ı şubhgâh olmağ ile mübeyyin-i süz-ı derün-ı ehl-i râzdur.

Bahâyî⁵⁰

Ahreb

Âh itmege bir bahânedür yoğsa ele

Alur mu idüm duğânı ey sâkı ben⁵¹

Mey kisvet-i⁵² cür‘ada fütâde-i hâk-ı pây-ı erbâb-ı zevk u şafâ ise **tenbākū** hezâr-pâre berây-ı ehl-i haqîkat ü vefâdur.

Mey egerçi⁵³ mişâl-i şahidân-ı pîş-hân ceste-i bî-‘ar pîrâye-i eyâdî ve kenâr-ı her merdüm-i bâlâ vü pestdür⁵⁴ ammâ **tenbākū** ekşeriyen mænend-i⁵⁵ nigîn-i naqş-gerde mağşûş-ı dest-i yek kesdür.

Eger⁵⁶ **câm-ı rengîn-şarâb** mümâşil-i reng ü rüy-ı gül‘izârân ise **dūd-ı ‘ūd-âlūd-ı tenbākū** dağı⁵⁷ [24b] hem reng ü tâb-ı gîsü-yı hûbân-ı⁵⁸ sünbül-müyândur.

Mey memdüğ-ı şu‘arâ-yı tâ‘ib ü gayr-ı tâ‘ib ise **tenbākū** şeref-yafte-i medâyih-i tenzih-me‘âl-ı Mevlânâ Şâ‘ibdür.

Lüle-i pür-gulgüle-i **tenbākū** bir piyâz-ı mâyedârdur ki bir anda hezâr sünbül-i şad-dâne-i⁵⁹ ham-be-ham gîsüdâr-ı ser⁶⁰ ber-âverdedür.

Ya⁶¹ bir bülbül-i pür-niyâz-ı benefşeşârdur ki bir demde hezâr nağme-i sâmi‘a-nevâz ile terennüm-gerdedür.

Ney-i⁶² girihgîr-i **tenbākū** ol nây-ı sünbüle-nevâdur⁶³ ki mænend-i kaşab-ı sükkerî halâvet-bağş-ı erbâb-ı mezâk yâhüd her pâre-i halkârîsi fıkarât-ı muşanna‘-‘ibârât-ı⁶⁴ münşiyân-ı⁶⁵ bedâyî‘-i⁶⁶ âşâr gibi mücib-i inbisât ü eşvâkdur.

Deste-i⁶⁷ mevzün-beste-i **tenbākū** mişâl-i piçide-i tûmâr-ı nâme-i cânân şevk-efzâ-yı ‘uşşâk-ı dil-suhte-i iştîyâk yâhüd⁶⁸ bir hōş-kumâş-ı neşât ü⁶⁹ zevkdür ki⁷⁰ kâlib-girifte-i dest-i⁷¹ hâceğiyân-ı Şâm ü ‘Irâkdur.

Her berg-i sürh-kevnî lisân-ı sükkerîn-beyân-ı erbâb-ı feşâhat gibi lezîz ü şîrîn yâhüd⁷² nümüdâr-ı şüret-i nihâl-i⁷³ serv-i gülzâr⁷⁴ naçar-ı i‘tibâr-ı⁷⁵ ülü‘l-ebşârda⁷⁶ hōş-nümâ vü dil-nişündür.

Bir dilber-i⁷⁷ âteşin-izâr-ı⁷⁸ Firengî-nijâddur ki zünnâr-ı piç-â-piç kâkül-i siyeh-kârına kâfir ü müselmân esir ü şifte ve bir mağbûb-ı⁷⁹ siyeh-çerde-i Hâbeşi-zâd⁸⁰ dur ki

Hâfız

Mefâ ‘ilün/Fe ‘ilātün/Mefâ ‘ilün/Fe ‘ilün

Dilem rübûde-i lülû-veş est şür-engîz

⁶² Ney-i: Mey-i M

⁶³ nevâdur: revâdur M

⁶⁴ bağş-ı erbâb-ı mezâk yâhüd her pâre-i halkârîsi fıkarât-ı muşanna‘-‘ibârât-ı: -Ü2

⁶⁵ münşiyân-ı: münşiyâne-i Ö

⁶⁶ bedâyî‘-i: bedî‘-i Ü2

⁶⁷ Deste-i: ve deste-i M

⁶⁸ yâhüd:yâ N

⁶⁹ neşât ü: neşât-ârâ-yı Ü2

⁷⁰ beste-i tenbākū, mişâl-i piçide-i tûmâr-ı nâme-i cânân, şevk-efzâ-yı ‘uşşâk-ı dil-suhte-i iştîyâk, yâhüd bir hōş-kumâş-ı neşât ü zevkdür ki: -M

⁷¹ dest-i: dest-gâh-ı M; -Ü1, -Ü2, -Ö

⁷² yâhüd: ve yâhüd M

⁷³ nihâl-i: -M

⁷⁴ serv-i gülzâr: gülzâr-ı serv M

⁷⁵ i‘tibâr-ı: -Ü2

⁷⁶ ülü‘l-ebşârda: ülü‘l-ebşâr M

⁷⁷ “Bir dilber-i” ibaresinden sonra eldeki nüshalar arasında küçük bir farklılık ortaya çıkmaktadır. N ve M nüshalarında Ü1 ve Ü2 nüshalarında bulunan “âteşin-izâr” ibaresi yoktur. Ayrıca Hafız’a ait beyit sadece N nüshasında iki dize olarak geçmektedir. Ü1, Ü2 ve N’de ilk dizesi geçmek suretiyle mısra olarak bulunmaktadır. Bu durum basma nüshada da aynıdır. En önemli farklılık “Firengî-nijâddur ki” ibaresindedir. N ve M nüshalarında bu ibareden sonra söz konusu dize (M)/beyit (N) gelip “kavlince zünnâr-ı” ibaresi kendisini takip etmektedir. Fakat Ü1 ve Ü2’de dizeden daha önce “zünnâr-ı” ibaresi geçmektedir. Daha sonraki kelimelerde de küçük farklılıklar söz konusudur. Bizim tercih ettiğimiz nokta ise Ü1 ve Ü2’nin takip ettiği bağlamdır. Çünkü metindeki seci gereği “dilber ve mağbûb” kelimeleri ile yeni yan cümleler başlamalıdır. Karşılaştırmalı metinde Ü1 ve Ü2 esas alınmış olup N nüshası ile arasındaki farklılıklar dipnotta gösterilmiştir. siyeh-çerde-i Hâbeşi-zâd ü (bu kısımda N ve M nüshasında geçmektedir.)

⁷⁸ âteşin-izâr-ı: -Ö

⁷⁹ ve bir mağbûb-ı: -N, -M

⁸⁰ Hâbeşi-zâd: Hâbeşi-nijâd Ö

⁴⁶ tenbākū-yı hoş-büy: tenbākū N, M

⁴⁷ Egerçi: Eger Ü1

⁴⁸ Başlık Ü1, Ü2

⁴⁹ ‘arz-ı: -Ö

⁵⁰ Bahâyî: -M

⁵¹ Bu dizeler, Şeyhü’l-İslam Bahâyî Efendinin rübaiyyatındandır. Tolasa’nın hazırlamış olduğu divandan seçmeler çalışmasında da bu dizeler geçmektedir. (1979: 236)

⁵² kisvet-i: -M

⁵³ egerçi: eger M

⁵⁴ pestdür: pesdür Ü1, Ü2, N

⁵⁵ mænend-i: -Ü2

⁵⁶ Eger: Egerçi M

⁵⁷ dağı: -N

⁵⁸ gîsü-yı hûbân-ı: büy-ı gîsü-yı M; gîsü-yı Ö

⁵⁹ şad-dâne-i: şad-dâne vü Ö

⁶⁰ ser: -Ö

⁶¹ Ya: Ve N

Dürüg-ı va' de vü kıttâl-ı vaz' ü reng-âmiz⁸¹
 kavlınce⁸² hüsn-i temkîn-i hüdâ-dâdına⁸³ cümle⁸⁴
 merdân ü zenân⁸⁵ dil-rübüde vü firifitedür⁸⁶

‘Üd ü ‘anber ü müşğ ile germ-i ihtilâṭ muḥaṣṣal berg
 ü sâz-ı nevâ-yı⁸⁷ inbisât-ı bezm-i neṣâtdur.⁸⁸

Li-münşihî

Mefâ‘ ilün/Mefâ‘ ilün/Mefâ‘ ilün/Mefâ‘ ilün

Duḥân kim meclise bir âlet-i luṭf u nevâzişdür

Faṣîḥâ bâ‘ iş-i germ-ülfeṭi-i ehl-i dânişdür⁸⁹

Egerçi mübtelâ-yı âteş-i pür-süz ü firkaṭtdür

Velî⁹⁰ hem-demlük eyler bâ‘ iş-i⁹¹ teskîn-i süzişdür

نما شد بعون ایزد متعال (1086)⁹²

Nümâ şod bi-‘ avni İzed-i Müte‘ âl

Ḥarrerehu Dervîş Aḥmed Faṣîḥ⁹³

SONUÇ

17. Yüzyıl Klâsik Türk Edebiyatının yeni ve gelişimci bir tarz arayışının en önemli sürecinin yaşandığı dönemdir. Özellikle Sebk-i Hindî, bu dönemde görünen en önemli tarz/üsluptur. Bu yüzyılda bu üslubu benimsemiş önemli şahsiyetlerden birisi de Fasîh Ahmed Dede’dır.

Kendini Dervîş Fasîh olarak nitelendiren şairin, manzum ve mensur eserleri bulunmaktadır. Bunlar arasında kısa mensur makaleleri de söz konusudur. Tömbekiyi anlattığı eseri, kaynakların yaygın tabirine göre “Tenbâkû-nâme” ismini taşır. Fasîh’in eseri (eldeki

verilere göre) Anadolu sahasında yazılmış ilk “tütün-nâme”dir. Fasîh’in kendi el yazısıyla yazdığı iki nüshada ve bir diğer nüshadaki tanıtım yazısında metin için “makale” tabiri kullanılmıştır. Makalenin konusunun da ‘duhanın/tütünün/tömbekinin şaraba tercihi’ olduğu Fasîh’in dilinden ifade edilmektedir.

H. 1086-M. 1675/1676 yılında kaleme alınan eserin elimizde bulunan dört yazma bir de basma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan İstanbul Üniversitesi F.Y, Kayıt Nu: 297, v.23b-v.24b ile Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Kayıt Nu: 1514, v134b-v135a nüshalarını müellif, hatt-ı destiyle kaleme almıştır. M nüshasının müstensihî de müellif nüshasını gördüğünü belirtmektedir. Ü2 nüshası müellifin vefatından sonra istinsah edilmiştir. Eldeki dört yazma ve bir de basma nüshanın karşılaştırılması ile çevriyazı metin ilim ve sanat ehlinin istifadesine sunulmuştur.

17. yy İran(Azerbaycan’ı) şairlerinden Sâib’in şarabı bırakıp tömbeki kullanmaya başlaması ve bunu da Mekke’de bir mektup mahiyetinde kaleme alıp İran’a göndermesi ile varlığı bilinen bir “Tenbâkû-nâme”si bulunmaktadır. Bu eser tütünün/tömbekin methinin yapılması adına önemlilik arz eder. Fasîh’in söz konusu makaleyi gördüğü, etkilendiği ve taltif edici mahiyette ibareler kullandığı görülür. Fasîh, bu eseri örnek alıp daha güzelini, süslüsünü ve anlamlısını Sâib gibi mensur bir dille anlatmaya çalışır.

Fasîh makalesinde öncelikle şarap ve tömbeki karşılaştırması üzerinde durur. Anlatımlarda bulunurken şarap ve tömbeki ile bu unsurların görsellikleri, içerikleri ve özellikleri eksenli sembolik ve imgesel açıklamalarda bulunur. Şarap ve tömbeki için farklı isimlendirmeler, tanımlamalar ve sıfatlar kullanarak esere farklı bir eda katar. Tüm karşılaştırmalarda tömbeki/nargile şaraba tercih edilir. Şarap ve tömbekinin karşılaştırmasından sonra ise tömbekinin üstün özellikleri açıklanır.

Tütünün sağlık açısından fayda ve zararlarının daha gündeme gelmediği, aksine Anadolu sahasında da Avrupa’da sağlığa faydalı olduğu düşünüldüğü gibi bilinen ve şarabın da kullanımının haram ve sağlığa zararlı olduğunun bilindiği bir dönemde tütünün kullanımı yaygınlaşır. Edebi eserlere de keyif verici bir unsur olarak farklı bir boyutta işlenir. Bu yönüyle bakıldığında Fasîh’in eserinde hiç bir olumsuzlayıcı ve sağlığa zararlı olduğuna dair bir kullanım söz konusu değildir. Şarabın zararlı olduğu, karmaşaya, kafayı dağıtmaya sebebiyet verdiğinin açıklandığı eserde tütünün de bunların aksine özellik taşıdığı vurgulanır.

Eserde tömbeki özellikle bireyselleşmenin, kendi olmanın, huzurun, uyanıklığın sembolü olarak görülür. Tömbekiyi oluşturan araç ve gereçlerin özellikle tömbekinin muhteviyatı olan tütünün, suyun; dumanın, tömbekiye katılan koku verici unsurların imgesel

⁸¹ Dürüg-ı va' de vü kıttâl-ı vaz' ü reng-âmiz: +N; Beyit için bkz. (Rafî, Hafız Divanı, s. 272); (Gölpınarlı, Hafız Divanı, s. 266)

⁸² kavlınce: -M

⁸³ dâdına: dâden Ö

⁸⁴ cümle: -Ü1, -Ü2; cümle-i M

⁸⁵ merdân ü zenân: merdümân-ı cihân M

⁸⁶ firifitedür: firifte Ü2; ‘firifitedür’ ibaresinden sonra M nüshasında “seḥâb-ı sefide-nümâ-yı âs-mân-ı ‘ayş ü ‘işret ve kâkül-i siyeh-tâb-ı müşğ-sâ-yı maḥbûban gibi ülfet ü cem‘iyyetdür” ibaresi gelmektedir.

⁸⁷ nevâ-yı: -N

⁸⁸ ‘Üd ü ‘anber ü müşğ ile germ-i ihtilâṭ muḥaṣṣal berg ü sâz-ı nevâ-yı inbisât-ı bezm-i neṣâtdur: -M

⁸⁹ Duḥân kim meclise bir âlet-i luṭf u nevâzişdür/Faṣîḥâ bâ‘ iş-i germ-ülfeṭi-i ehl-i dânişdür: Duḥân kim bâ‘ iş-i germ-ülfeṭi-i ehl-i dânişdür /Faṣîḥâ meclise bir âlet-i luṭf u nevâzişdür N, M. Bu beyit, “Duḥân kim bâ‘ iş-i germ-ülfeṭi-i ehl-i dânişdür /Na‘îmâ neyse bir âlet-i luṭf u nevâzişdür” kullanımıyla” Naimâ mahlasıyla geçmektedir. (Onay, 2004 s. 486)

⁹⁰ Velî: Dile Ü1. “Egerçi mübtelâ-yı âteş-i pür-süz-ü firkaṭtdür/Velî hem-demlük eyler bâ‘ iş-i teskîn-i süzişdür” beyti Onay’da “Lâedrî” olarak geçmektedir. Oya bu ve üstteki beyit Fasîh’in ibaresiyle “li-münşihî”dir. Eldeki tüm nüshalarda da beyitlerin Fasîh’e ait olduğu bilgisi vardır.

⁹¹ bâ‘ iş-i: bâdi-i Ü1; -M

⁹² Nümâ şod bi-‘ avni İzed-i Müte‘ âl +Ü1

⁹³ Ḥarrerehu Dervîş Aḥmed Faṣîḥ +N

açılımlarının yapıldığı eser, edebi sanatlar, sembolik düzlem ve mazmun/ime yönünden oldukça zengindir. Eserin bu açıdan da incelenbilmesi edebiyat bilimimize önemli katkı sağlar.

Tütünün Osmanlı coğrafyasına gelişi, kullanılması ve edebi eserlerde işlenmesi 17. yüzyılda gerçekleşir. Çeşitli sebeplerle yasaklanması, daha sonra ise Şeyhülislam'ın haram olmadığına dair fetvasıyla gündelik yaşamın bir parçası olan tütün kullanımı, bu yüzyıl itibarıyla nargile iledir. Halkın vazgeçilmezi arasına giren tömbeki, yine halktan vazgeçmeyen ediplerce, edebi metinlere aktarılıp, halkın hafızası ayrıca kayıt altına alınır. Çeşitli nazım şekilleri içinde özellikleri, tanıtımı yapılan ve teşbih unsuru olarak da kullanılan tömbeki/tütün Fasih Ahmed Dede ile edebi bir metin olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Işıl (2007). "Türkülerde Tütün". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 409-418.
- BİLECİK, Fahrünnisa (2007). "Tütün Kağıdı". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 599-603.
- BURSALI MEHMED TAHİR (H.1333). *Osmanlı Müellifleri Cilt 2*. İstanbul : Matbaa-i Amire
- ÇAPAN, Pervin (2005). *Tezkire-i Safayî, Mustafa Safayî Efendi*. Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- ÇERİ, Bahriye (2007) "Necati Cumalı ve Tütün Zamanı". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 277-284
- ÇIPAN, Mustafa (1991). "Fasih Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni". Konya : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi
- ÇIPAN, Mustafa (2003). *Fasih Divanı, İnceleme-Tenkidli Metin*. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- ÇIPAN, Mustafa (1995). "Fasih Ahmed" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 12. 1995. s. 213-214.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara : Aydın Kitabevi
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Cilt 3 (1979). "Fasih Ahmed" İstanbul: Dergah Yayınları
- GENÇ, İlhan (2000). *Esrar Dede, Tezkire-i Şuara-yı Mevleviye*. Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- HAFİZ (1992). *Hafız Divanı*. [çev.] Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- KANAR, Mehmet (2010) *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul : Derin Yayınları
- LEVEND, Agah Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul : Enderun Kitabevi
- MUHAMMED Saib. *Tenbagunâme*. 13797/SÖ, Seyfettin Özege, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi
- ONAY, Ahmet Talat (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. [dü.] Cemal Kurnaz. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- ÖZTÜRK, Göksel (2007). "Bilmecelerimizde Tütün". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 306-314
- RAFİİ, S.A.M, [dü.]. (1992). *Divan of Hafez*. Tahran : İntişarat-ı Ghadyani
- REDHOUSE, Sir James W (2006). *Turkish and English Lexicon*. İstanbul : Çağrı Yayınları
- SAGOL, Gülden (2007). "Mani, Türki ve Şarkılarda Tütün". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 371-408.
- SEMSETTİN SAMİ (1996). *Kamus-ı Türki*. İstanbul : Çağrı Yayınları

- SEYİTOĞLU, Mustafa (2007/a). "Türk Edebiyatında Tütün Konulu Şiirler". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 342-352
- SEYİTOĞLU, Mustafa (2007/b). "Tütün Konulu Fıkralar". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 353-357.
- SEVİNDİK, Hakan (2011). *Fasih Ahmed Dede'nin Behişt-âbâd Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Dizin)*. Konya : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- STEİNGASS, Francis Joseph (2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul : Çağrı Yayınları
- ŞEN, Mesut (2007). "Tütünle İlgili Kelimeler Üzerine". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 203-220
- Tenbâkûnâme, İstanbul Üniversitesi F.Y 297. s. 23b-24b.*
- Tenbâkûnâme, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 1514. s. 134b-135a.*
- Tenbâkûnâme, İstanbul Üniversitesi T.Y 5561. s. 104b-106a.*
- Tenbâkûnâme, Mevlana Müzesi İhtisas Kütüphanesi 1178. s. 128a-129a.*
- TÖRE, Enver (2007) "Tütün ve Tiyatro". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 302-305
- Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu: Ankara
- ÜLGEN, Erol (2007). "Şemsi Yansıtman ve Tütünnâmesi". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 315-322.
- ÜNAL, Metin (2007). "Tütün'ün Dört Yüz Yılı". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, 2007, s. 17-33.
- YILMAZ, Fehmi (2012). "Tütün". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 42, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, s. 1-4.
- YORULMAZ, Hüseyin (2007). "Divan Şiirinde Tütün ya da Tömbeki". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. *Tütün Kitabı*. İstanbul : Kitabevi, s. 323-332.
- <http://www.osmanlicaturkce.com>